

TRADITIONAL UKRAINIAN PAINTINGS IN THE DECORATION OF PORCELAIN AND FAIENCE OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Rudenchenko Alla – doctor of pedagogical sciences, professor, Professor of the Department of Decorative Arts and restoration, Faculty of Fine Arts and Design Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv
Kriukova Ganna – Associate Professor of the Department of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv University. Kyiv

The article highlights the main traditional Ukrainian paintings that were used in the decoration of fine ceramics of the second half of the XX century. It was found that Opishnia, Vasylkiv and Kosiv paintings were used in the decoration of clay products. Instead, in the design of porcelain and faience, Petrykivka was traced, which was successfully adapted for various forms of dishes and sets. The work of such masters as M. Tymchenko, G. Pavlenko, V. Klymenko-Zhukova and P. Tarasenko, who contributed to the popularization of this species of painting, is characterized. It was found that an important role in the spread of the trend of using «Petrykivka» in the decoration of porcelain and faience Kyiv Experimental Ceramic and Art Factory. The use of this traditional motif in the products of Korosten porcelain production was revealed, in particular thanks to the artist M. Tymchenko.

Key words: ceramics, porcelain, faience, decoration, Petrykivka painting, Ukraine, the second half of the XX century.

UDC [738.1] (477)

TRADITIONAL UKRAINIAN PAINTINGS IN THE DECORATION OF PORCELAIN AND FAIENCE OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Rudenchenko Alla – doctor of pedagogical sciences, professor,
Professor of the Department of Decorative Arts and restoration
Faculty of Fine Arts and Design Borys Grinchenko Kyiv University
Kriukova Ganna – Associate Professor of the Department of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv University

The purpose is to determine the specifics of the use of traditional paintings in the decoration of Ukrainian porcelain and faience of the second half of the XX century. In addition, the aim is to reveal the activities of local ceramist artists.

Results. The article highlights the main traditional Ukrainian paintings that were used in the decoration of fine ceramics of the second half of the XX century. It was found that Opishnia, Vasylkiv and Kosiv paintings were used in the decoration of clay products. Instead, in the design of porcelain and faience, Petrykivka was traced, which was successfully adapted for various forms of dishes and sets. The work of such masters as M. Tymchenko, G. Pavlenko, V. Klymenko-Zhukova and P. Tarasenko, who contributed to the popularization of this species of painting, is characterized. It was found that an important role in the spread of the trend of using «Petrykivka» in the decoration of porcelain and faience Kyiv Experimental Ceramic and Art Factory. The use of this traditional motif in the products of Korosten porcelain production was revealed, in particular thanks to the artist M. Tymchenko.

Research methodology. The study applies general scientific principles, methods and approaches. Principles of comprehensiveness, historical-chronological, historical-comparative, historical-cultural methods, art historical analysis and cross-cultural methods are applied.

Novelty. It is associated with the study of the peculiarities of adaptation of «Petrykivka» for the design of porcelain and faience, as a new variant of the embodiment of the traditional motif of decorative art of Ukraine.

The practical significance. To deepen knowledge about the use of Petrykivka painting in the decoration of porcelain and faience of the XX century.

Key words: ceramics, porcelain, faience, decoration, Petrykivka painting, Ukraine, the second half of the XX century.

Надійшла до редакції 2.11.2023 р.

УДК 738.81:069.5 А. Каменщик «1920/1930»

ХУДОЖНІ КАХЛІ 1920-1930-х рр. ІЗ ПРИВАТНОЇ КОЛЕКЦІЇ АНДРІЯ КАМЕНЩИКА

Коман Галина Михайлівна – викладач кафедри методики викладання образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та дизайну,
Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ
[https:// orcid.org/0000-0003-3935-8870](https://orcid.org/0000-0003-3935-8870)
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v46i.701>
halyna.koman@pnu.edu.ua

Кахлі, відомі в Україні ще з XIV ст., посіли чільне місце серед численних видів художньої кераміки. Впродовж цього тривалого часу кахельна справа еволюціонувала в спільному вирі з українським декоративно-прикладним мистецтвом, тому пічні кахлі увібрали у себе як технологічні, так і декоративні особливості того чи іншого періоду в історії вітчизняного ужиткового мистецтва. Завдяки своїм функціональним та оздоблювальним функціям пічні ансамблі ставали своєрідним акцентом у формуванні інтер'єрного середовища.

Стаття присвячена дослідженню художніх особливостей пічних кахлів 1920-1930-х рр. із приватної колекції Андрія Каменщика (м. Львів). Висвітлено типологію, характерні композиційні особливості та мотиви декорування кахлів. Завдяки проведеному мистецтвознавчому аналізу вдалось виокремити основні мотиви та композиційні засоби, якими митці оздоблювали пічні кахлі.

Ключові слова: пічні кахлі, приватна колекція, стиль ар деко, художня промисловість.

Постановка проблеми. Проводячи дослідження експозицій українських музеїв художнього напрямку, авторка статті зіштовхнулась із проблематикою певних прогалин в історії вітчизняного прикладного мистецтва. Деякі його стильові напрями потребують більшої презентації в експозиційних залах музеїв задля якісного висвітлення їх художніх та історичних характеристик. І саме твори з приватних колекцій виконують роль відсутніх «пазлів» у формуванні цілісного образу декоративного та образотворчого мистецтва України. Дедалі частіше українські колекціонери та збирачі творів мистецтва відкривають свої колекції для громадськості. Вони оприлюднюють їх як на власних виставках, у співпраці з музейними фондами, так і сторінках друкованих та електронних видань. Зокрема, завдяки численній збірці реставратора, колекціонера пічної кахляної кераміки та традиційного українського гончарства львів'янина Андрія Каменщика, можна заповнити наявні прогалини в історії української художньої кераміки.

Актуальність наукового опрацювання кахлярських виробів минулого століття зумовлена активним переоблаштуванням та ремонтом тогочасних споруд, отже прискореним руйнуванням вцілілих печей в наші дні.

Результати пропонованого дослідження можуть бути застосовані для подальшого вивчення особливостей стилю ар деко у творах декоративно-прикладного мистецтва, наявних як в експозиціях музеїв України, так і в приватних збірках.

Огляд останніх публікацій. Проблеми зародження та розвитку українського кахлярства висвітлені у дослідженнях відомих вітчизняних науковців: О. Голубця, О. Ноги, Р. Шмагала. Т. Кари-Васильової, З. Чегусової [1-5]. Про особливості розвитку традицій в українському гончарстві XX – початку XIX ст. йдеться у статті О. Клименко «Українське гончарство XX – початку XXI століття: традиції, інновації, аматорство, кітч» [8]. Результати виставки «Керамічний код Івана Левинського» (Львів, 2019–2020 рр.) знайшли своє відображення в альбомі «Керамічний код Івана Левинського в естетичному вимірі українця кінця XIX – початку XX ст.». Численні репродукції ужиткової кераміки кахельної фірми Івана Левинського та статті дослідників презентують їх продукцію як яскраве мистецьке явище доби модерну [6]. У цих дослідженнях поза увагою залишається висвітлення стилістичних особливостей кахлів міжвоєнного періоду.

Метою публікації є мистецтвознавчий аналіз типології, композиційних та стилістичних особливостей пічних кахлів 1920-1930-х рр. ст. із приватної колекції Андрія Каменщика.

Новизна наукового дослідження. У статті вперше проаналізовано типологію, художні особливості кахлів міжвоєнного періоду, які були поширені на теренах західних областей України.

Виклад основного матеріалу. Українське кахлярство бере свій початок ще з XIV ст. Проте, кінець XIX – початок XX ст. – важливий період для розвитку вітчизняного кахлярського виробництва, на яке вплинули тогочасні історичні, соціально-економічні, культурні чинники. Тоді небувало розквіту набуло промислове та будівельне виробництво [6; 165]. Вже початку XIX ст. керамічні фірми Галичини змогли не лише суттєво витіснити виробників Західної Європи, але й отримати міжнародне визнання [7; 192]. Важливу роль у розвитку українського художньо-промислового кахлярства відіграли тогочасні художні товариства, художньо-промислові навчальні заклади різного типу.

Зацікавлення і любов до художніх кахлів у колекціонера, архітектора за освітою львів'янина А. Каменщика зародилась ще з дитинства. Адже він часто гостював на канікулах у бабусі та дідуся в Івано-Франківську, в будинку 1938 р. по вул. Гординського, 1. Тоді в оселі родичів ще були печі сірого та жовтого кольору з кахлярні в Потеличі. Пан Андрій пригадує, як у 1984-1987 рр. серед зруйнованих приватних вілл, які в той час ліквідували під новобудови, на теперішніх вул. Чорновола, Мазепи, Вірменській, він знаходив залишки сецесійних кахель. Згодом у період навчання у Львові на архітектурному факультеті А. Каменщик підпрацьовував помічником пічника. Тоді він уперше спробував себе в якості реставратора пічних кахлів і почав формувати збірку кахляних виробів. Нині Андрій Васильович зібрав неймовірну колекцію пічних гарнітурів, що містять лицьові, кутові, карнизні, цокольні кахлі XIX – першої третини XX ст. Власник збірки, окрім колекціонування, також виконує фахові реставраційно-відновлювальні роботи пічних комплексів.

Посеред великого асортименту колекційних кахлів чільне місце посідають вироби кахлярства 20-30-х рр. XX ст. Ці кахлі здебільшого зібрано з помешкань Львова міжвоєнного періоду, але також

є вироби з Івано-Франківська, Чернівців, Стрия, Дрогобича. Серед кахлів згаданої колекції є вироби як місцевих виробників, так і західноєвропейських фабрик.

Серед численних зразків привертають увагу пічні майолікові кахлі фабрики І. Левинського у Львові. Це підприємство відіграло ключову роль у становленні українського художньо-промислового кахлярства. Тут виготовляли масивні яскраво оздоблені поліхромні майолікові печі і каміни. Багато виробів експонували за кордон [6; 165]. Крім цього, в колекції є кахлярські вироби фабрики з Глинська, Потелича, Шувська. Також у збірці Андрія Васильовича наявні кахляні колекції чеських та польських виробників.

Еволюціонування стилю ар деко в кахлярській справі. Для печей періоду сецесії притаманним було «килимове» розташування декору, густо декорований карниз. Інколи сецесійні пічні кахлі оздоблювались і рельєфом, і розписом водночас. Такий прийом підкреслював виразність химерного рослинного декору. При зародженні стилю ар деко від пізньої сецесії простежується тяжіння до геометризму, спрощення (Рис. 1). Для кахельних зразків раннього ар деко фірми І. Левинського характерним був стилізований геометричний мотив, що нагадує елементи «кутасики» з народної дереворізьби (Рис. 2). Дещо схожі кахлі львівська фірма виготовляла у міжвоєнний період, уже після смерті великого підприємця (Рис. 3). Проте, рельєф цих виробів більш контрастний.

У збірці колекціонера виділяються рідкісні для Львова взірці з мотивом «павутини», виготовлені на фабриці І. Левинського у міжвоєнний період (Рис. 4). Варто сказати, що цей художній елемент часто трапляється на виробах декоративно-прикладного мистецтва 1920–1930-х рр. (кована решітка балконів кінотеатру «Люм'єр», м. Івано-Франківськ).

Для пічних кахлі стилю ар деко характерним є щільне розташування елементів композиції, симетричність (осьова, центрична) (Рис. 5). Привертає увагу колірна гамма пічних кахель міжвоєнного періоду – від синього до золотисто медового. Кахлі покривали кольоровими ангобами (фарби на основі глини) та напівпрозорими поливами, які після випалу набувають вигляду скловидного шару. Пічні ансамблі цього періоду мають стриманий, лапідарний силует, інколи декоровані скромними карнизами з орнаментальними смугами, без об'ємних аттикових завершень, «коронок» (Рис. 6, 7). Варто провести паралель між інтер'єрним наповнення 1920-1930-х рр. та архітектурними декоративними елементами. Наприклад, рельєфні елементи деяких кахель нагадують мотиви сграфіто, що трапляються на фасадах тогочасних архітектурних споруд (Рис. 8). Часто в композиціях кахлів використано вертикалізовані звужені овали в паралельному розташуванні.

Печі 1930-х рр. набувають ще більшої художньої лаконічності, рельєфом оздоблюють лише наріжні кахлі (Рис. 9, 10). Такий раціоналізм, стриманість згодом зумовили перехід до функціоналізму та конструктивізму. Прослідковується округленість країв пічних завершень та кутових кахлів. Це дуже нагадує обтічні силуети меблів та екстер'єри тогочасних споруд.

У міжвоєнний період українські митці у своїх творчих роботах активно використовували художньо-композиційні принципи, сформовані під впливом європейських течій [5; 62]. Черговим підтвердженням цього є те, що в кахлярському виробництві того періоду можемо простежити риси стилю ар деко.

Висновки. Колекціонер Андрій Каменщик зібрав унікальну колекцію пічних кахлів XIX – першої третини XX ст. Мистецтвознавчий аналіз, проведений авторкою статті дав можливість заповнити прогалини в історії вітчизняного кахельного виробництва. Було виокремлені основні художні характеристик пічних кахель міжвоєнного періоду, які були поширені на теренах Західної України та увійшли до збірки Андрія Васильовича. На основі композиційного оздоблення кахельних зразків вдалось прослідкувати особливості зародження стилю ар деко, визначити основні мотиви та декоративні засоби, які застосовували митці при оздобленні печей, а саме: мотив «павутинки», стилізовані «кутасика», геометризовані композиції, рифлені та «кришталкові» елементи.

На протигагу химерній рослинній орнаментіці пічним кахлям сецесії, вироби в стилістиці ар деко оздоблювались стриманим геометризмованим, чітким, лаконічним, симетричним декором. У 1920-1930-ті рр. велику увагу кахельні виробництва приділяли пошуку колірної гамми ангобів, полив, якими покривались кахлі. Використовували глибокі відтінки синього, коричневого, зеленого кольорів. Починаючи з 1920-х рр. прослідковується спрощення в силуеті пічних ансамблів, їхні завершення плоскі, без використання пишних, рельєфних «коронок». А з 1930-х рр. у більшості рельєфним декором оздоблюються лише наріжні кахлі печей.

Упродовж останніх десятиліть прослідковується активне переоблаштування споруд міжвоєнного періоду, що спричиняє прискорене руйнування віцілих кахлевих печей. Завдяки відновлювально-реставраційним роботам, які проводить Андрій Васильович, вдається зберегти

численні пічні колекції кахельного вітчизняного та іноземного виробництва, вироби яких були поширені на теренах Західної України.

Ілюстрації

Рис. 1. Пічна кахля чеської фабрики «Leto», приватна колекція А. Каменщика, поч. XX ст.

Рис. 2. Пічна кахля фірми І. Левинського, приватна колекція А. Каменщика, поч. XX ст.

Рис. 3. Наріжні кахлі фірми І. Левинського, приватна колекція А. Каменщика, 1920–1930-ті рр.

Рис. 4. Пічна кахля фірми І. Левинського. приватна колекція А. Каменщика, 1920–1930-ті рр.

Рис. 5. Пічна кахля з мотивами ар деко. приватна колекція А. Каменщика.

Рис. 6. Піч фабрики І. Левинського в стилі ар деко. приватна колекція А. Каменщика, 1920-х рр.

Рис. 7. Піч кахельної фабрики з Глинська, житловий комплекс офіцерів по вул. Остроградських, Львів, приватна колекція А. Каменщика, 1920–1930-х рр.

Рис. 8. Пічна кахля, приватна колекція А. Каменщика, 1920–1930-х рр.

Рис. 9. Наріжні кахлі польської фірми «Skawina», приватна колекція А. Каменщика, 1920–1930-х рр.

Рис. 10. Наріжна кахля, приватна колекція А. Каменщика, 1920–30-х рр.

Список використаної літератури

1. Голубець О.М. Керамічні вироби фірми Івана Левинського. Декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво: Історія, теорія, практика: *Вісник Львів. держ. ін-ту прикладного та декоративного мистецтва: Зб. наук. пр.* Львів, 1991, Вип. 2. С. 46–53.
2. Нога О. Іван Левинський: художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч. Львів : Основа, 1993. 78 с.
3. Нога О. Українська художньо-промислова кераміка Галичини (1840–1940). Львів : Українські технології, 2001. 392 с.
4. Нога О., Шмагало Р. Між Сходом і Заходом. Кераміка Галичини кінця XIX – початку XX ст. в контексті міжнародних зв'язків. Контакти і взаємовпливи. Львів : Логос, 1994. 120 с.
5. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України XX століття. У пошуках «великого стилю». Київ : Либідь, 2005. С. 62.
6. Керамічний код Івана Левинського в естетичному вимірі українця кінця XIX – початку XX ст. / за ред. А. Клімашевського. Львів : Ін-т народознавства НАН України. Харків : Раритети України, 2020. С. 165.
7. Колупаєва А. Українські кахлі XIV – початку XX століть. Історія. Типологія. Іконографія. Ансамблевисть. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2006. С. 192.
8. Клименко О. Українське гончарство XX – початку XXI століття: традиції, інновації, аматорство, кітч: Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії. 2011. Вип. 11. С. 4-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmyst_2011_11_3 (дата звернення: 16.10.2023).

References

1. Holubets O.M. Keramichni vyroby firmy Ivana Levynskoho. De-korativno-uzhytkove ta obrazotvorche mystetstvo: Istoriia, teoriia, praktyka. Visnyk Lvivskoho derzhavnoho instytutu prykladnoho ta dekorativnoho mystetstva: Zbirnyk naukovykh prats. Lviv, 1991. Vyp. 2. P. 46–53.
2. Noha O. Ivan Levynskiy: khudozhnyk, arkhitekt, promyslovets, pedahoh, hromadskiy diiach. Lviv : Osnova, 1993. 78 p.
3. Noha O. Ukrainska khudozhno-promyslova keramika Halychyny (1840–1940). Lviv : Ukrainski tekhnolohii, 2001. 392 p.
4. Noha O., Shmahalo R. Mizh Skhodom i Zakhodom. Keramika Halychyny kintsia XIX – pochatku XX st. v konteksti mizhnarodnykh zviyazkiv. Kontakty i vza-yemovplyvy. Lviv : Lohos, 1994. 120 p.
5. Kara-Vasyliya T., Chehusova Z. Dekorativne mystetstvo Ukrainy XX stolittia. U poshukakh «velykoho styliu». Kyiv : Lybid, 2005. P. 62.
6. Keramichni kod Ivana Levynskoho v estetychnomu vymiri ukrainsia kintsia XIX – pochatku XX st. / za red. A. Klimashevskoho. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy; Kharkiv : Raryety Ukrainy, 2020. P. 165.
7. Kolupaieva A. Ukrainski kakhli XIV – pochatku XX stolit. Istoriia. Typolohiia. Ikonohrafiia. Ansamblevist. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2006. P. 192.
8. Klymenko O. Ukrainske honcharstvo XX – pochatku XXI stolittia: tradytsii, innovatsii, amatorstvo, kitch : Ukrainske mystetstvoznavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii. 2011. Vyp. 11. P. 4-11.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmyst_2011_11_3 (data zvernennia: 16.10.2023).

ART TILES OF THE 1920-30S FROM A PRIVATE COLLECTION ANDRII'S KAMENSHCHYK

Koman Halyna – teacher of the Department of Visual Arts, Decorative and Applied Arts, and Design Methods of Teaching
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Ivano-Frankivsk

Kahliv, known in Ukraine since the 14 th century, occupied a prominent place among numerous types of artistic ceramics. During this long time, the tiling business evolved in a common vortex with Ukrainian decorative and applied art, therefore, kiln tiles absorbed both technological and decorative features of one or another period in the history of domestic applied art. Due to their functional and decorative functions, stove ensembles became a peculiar accent in the formation of the interior environment.

The article is devoted to the study of the artistic features of stove tiles of the 1920-1930 s from the private collection of Andrii Kamenshchuk (Lviv). The work highlights the typology, characteristic compositional features and motifs of tile decoration. Thanks to the conducted art analysis, it was possible to single out the main motifs and compositional means with which the artists decorated the stove tiles.

Key words: stove tiles, private collection, art deco style, art industry.

UDC 738.81:069.5 A. Kamenshchuk «1920/1930»

ART TILES OF THE 1920-30S FROM A PRIVATE COLLECTION ANDRII'S KAMENSHCHYK

Koman Halyna – teacher of the Department of Visual Arts, Decorative and Applied Arts, and Design Methods of Teaching
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Ivano-Frankivsk

Formulation of the problem. While researching expositions of Ukrainian art museums, the author of the article encountered the problem of certain gaps in the history of domestic applied art. Some of his stylistic directions require a greater presentation in the exhibition halls of museums in order to qualitatively highlight their artistic and historical characteristics. And it is the works from private collections that play the role of the missing «puzzles» in the formation of a holistic image of the decorative and fine arts of Ukraine. More and more often, Ukrainian collectors and collectors of works of art open their collections to the public. They publicize them both at their own exhibitions, in cooperation with museum funds, and on the pages of printed and electronic publications. In particular, thanks to the numerous collection of the restorer, collector of kiln-fired ceramics and traditional Ukrainian potter from Lviv, Andrii Kamenshchuk, it is possible to fill the existing gaps in the history of Ukrainian artistic ceramics.

The relevance of the scientific study of tiled products of the last century is due to the active rearrangement and repair of the buildings of that time, hence the accelerated destruction of the surviving kilns in our days.

The results of the proposed study can be applied to further study the features of the Art Deco style in works of decorative and applied art, available both in the expositions of museums of Ukraine and in private collections.

Key words: stove tiles, private collection, art deco style, art industry.

Надійшла до редакції 2.10.2023 р.